

*Makalenin Türü: Araştırma Makalesi / Research Article

*Geliş Tarihi / First Received: 03.10.2021

*Kabul Tarihi / Accepted: 12.02.2022

*Atıf Bilgisi: Begiç, H. N. (2022). "Anadolu Nazar İnanç ve Nazarlıklar".

Hars Akademi, 5, Aydın Uğurlu ve Geleneksel Sanatlar Özel Sayısı, 170-187.

*Citation: Begiç, H. N. (2022). "Anatolian Evi Eye Faith and Amulets".

Hars Akademi, 5, Aydın Uğurlu And Traditional Arts Special Issue, 170-187.

ANADOLU NAZAR İNANCI VE NAZARLIKLAR

*Hacer Nurgül BEGİÇ**

Öz

İnanç; toplumların oluşturdukları örf, adet, gelenek, görenek ile kültürlerinin oluşmasında etkin rol oynamıştır. İnançlar zamanla değişim dönüşüme uğrayarak günümüze kadar gelmiştir. Tarihsel süreçte Türklerin Orta Asya'dan Anadolu topraklarına geliş sürecinde nazar inancı ve uygulanan pratikler çeşitlilik ve farklılıklar göstermektedir. Tarihsel süreçte farklı inanç seçen topluluklarda bir önceki inanca dayalı pratiklerin yeni inanç içinde eski inanca dayalı uygulamaların sürdürüldüğü görülür. Türklerin Şamanizm çevresinde oluşturdukları nazar inancının Türklerin Şamanizm sonrası İslamiyet'i kabul etmelerinden sonra da kendini koruyarak pratikte devam ettiği bilinmektedir. İnanç sistemi içinde var olan nazar ve buna dayalı uygulamaların somutlaştığı objeler içinde nazarlıklar önemli bir yere sahiptir. Nazardan oluşan kötü bakış ya da kıskançlık duygularının etkisiz hale getirmek amacıyla yapılan nazarlıklar Anadolu'da çeşitli biçimlerde ve günün şartlarına göre yaşatılmaya devam etmektedir. Birçok yörede farklı materyallerle farklı şekillerde üretilse de nazarlıkların ortak amacı kötü bakışların olumsuz etkilerini önlemeye yönelik inanç pratikleridir.

Anahtar Kelimeler: Kültür, nazar, inanç, nazarlık.

ANATOLIAN EVI EYE FAITH AND AMULETS

Abstract

Faith is no doubt cultivated in their society and in the designs of their culture in many consumers. Beliefs have come to the present day by changing and transforming over time In the historical process, the evil eye belief and the practices applied during the arrival of the Turks from Central Asia to the Anatolian lands show diversity and differences. However, it can be seen that you can evaluate the new belief of those who can reach you based on the old beliefs. It is known that the evil eye belief that the Turks created Shamanism continued in practice after the Turks accepted the Samanism journalism, by protecting the evil eye object itself. It will continue to be kept alive in different forms and practices in Anatolia. Although they are produced in different ways with different materials in many regions, the common purpose of amulets is belief practices to prevent the negative effects of bad looks.

Key Words: Culture, evil eye, belief, amulet.

* Doç. Dr., İzmir Demokrasi Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, İzmir.
begicnurgul@gmail.com / ORCID: 0000-0002-5727-7516.

Giriş

Kültürleri zenginleştiren ve birbirleri arasında fark yaratan unsurların başında gelenek, görenek ve inançlar çevresinde oluşan uygulamalar gelmektedir. Kendi gücüyle engelleyemediği olumsuzluklar için insanoğlu, doğaüstü güçlere inanmak ve ondan yardım almak için bazı objelere güç atfetmiştir. Nazar kavramı ile gelişen inanış ve buna dayalı uygulamalar birçok toplumda görülmektedir. Bu bağlamda Semavi dinlerde de nazar kavramının kabulü, toplumlarda eski halk inançlarının farklı pratiklerle günümüze kadar ulaşmasını sağlamıştır.

Arapça kökenli olan “nazar” kelimesinin sözlük anlamı; “*Belli kimselerde bulunduğu inanılan, kıskançlık veya hayranlıkla bakıldığında insanlara, eve, mala mülke hatta cansız nesnelere kötülük verdiği inanan uğursuzluk, göz*” (<http://www.tdk.gov.tr>) olarak tanımlanmaktadır. Boratav’a göre nazar; insanların etkili bakışları çevresinde bulunan canlı cansız varlıkları olumsuz etkileme gücü olduğuna inanılır (Boratav 1984: 103-104). Farklı bir anlatımda nazar, insanların imrenerek ya da hasetlik ve kıskançlık duygularıyla göz aracılığıyla ortaya çıktığına inanılır. Bu insanların farkına vararak ya da varmadan ortaya çıkardıkları olumsuz bir sonuçtur (Türktaş 2016: 407).

Dünya üzerinde birçok kültürde görülen nazar inancının çok eski tarihlere uzandığı görülmektedir. Neolitik çağlara ait taştan ve fildişinden oyulmuş kuş şeklinde boncuklar Mısır, Malta ve İberia’da, Bronz çağına ait balta şeklinde yapılmış nazarlıklar Girit’te, aşağı Mısır’da, Malta’da, kuzey Fransa’da ve Britanya’da bulunmuştur. Araştırmaların sonucu, Batı’dan Doğu’ya büyüün ve nazarın olumsuz etkilerine inanma ve bunlara karşı önlemler alma pratiklerinin kadim olduğu görülmektedir (Koşay 1956: 86). Yine kötü gözlü kişilerin bakışlarından gelebilecek olumsuzlukları etkisiz hale getirmek için Mısırlılar, Fenikeliler, Yunanlılar ve Romalılar tarafından el biçiminde muskaların kullanıldığı bilinir (Westermarck 1961: 10).

Nazar inancı Anadolu coğrafyasında çok eski çağlara kadar uzanmaktadır. Mezopotamya’da 2000 yıl gibi uzun bir süre varlıklarını sürdüren Sümerlerin nazarlık olarak kullandıkları şekil ve figürler eski Mısır ve Muhanjedaro objeleri ile benzerlik gösterir. Küçük antilop, akrep, su aygırı, balık vb. Anadolu’da arkeolojik kazılarda çıkan eşyalar arasında kaplumbağa, baykuş vb. figürler bulunmuş Alaca Höyük’te kalkolitik tabakasında insan idolleri ile beraber tavşan idollerine rastlanmıştır. Aynı figürler Ahlatlıbel ve Alişar’da da bulunmuştur. Tavşan motifi eski Anadolu kültüründe köklü bir yere sahip olan Altaylarda ve diğer kabilelerde (smoyetlerde) rastlanmaktadır. Günümüzde Anadolu’da hala bunun izlerine rastlanır. Evleri nazardan korumak için tavşan ayağı veya başı asılır (Ünal, Çallı, 2016: 31).

Nazarlık ve nazar inancının Türklerin Orta Asya inanç sisteminde önemli bir yeri olan Şamanizm ile de ilgili olduğu görülür. XI. yüzyılda Kaşgarlı Mahmud tarafından yazılan *Dîvânü Lugâti’t-Türk*’te; “abakı” (DLT I, 1992: 136) ve “kösgük” (DLT II, 1992: 289) sözcükleri hakkında nazardan korumak için bağlara, bostan ve bahçelere dikilen korkuluğa, bostan öyüğü, “monçuk” sözcüğü için; boncuk, süs amacıyla boyuna takılan değerli taşlar ve diğer bir anlatımda; atın boynuna takılan değerli taş, arslan tırnağı, muska gibi şeyler (DLT I, 1992: 475), nazar inancı, döneme ait nazarlıklar ve korunma pratikleri hakkında bilgiler verilmektedir.

H. Muhammed'in “Nazardan Allah'a sığınınız, çünkü göz (değmesi) gerçektir” (Çıblak, 2004: 103-125) hadisi, Müslüman Türk toplumunda İslamiyet öncesi var olan nazar inancının devam etmesinde etkili olmuştur. *Kur'an-ı Kerim*'de ve çeşitli hadislerde, nazara karşı dua ederek Allah'a sığınmanın en iyi çözüm olarak belirtilmesine rağmen İslam inancını yaşayan toplumlarda kem gözlerden geldiğine inanılan kötülöklere karşı duaların yanında sihir ve büyü'nün de etkili olduğu bilinmektedir. *Kur'an-ı Kerim*'de Allah insanlara Felâk (113. Sûre) ve Nâs (114. Sûre) surelerinde büyücü kadınların, cincilerin hased edenlerin ve vesvesecinin şerrinden bahsedilmektedir.

İslamiyet ile birlikte büyü ve büyücülük günah olarak sayılmıştır, *Kur'an* ve hadislerde büyü ve büyücülük açık ve kesin bir şekilde yasaklanmıştır (Köse, 2008: 20). İslam dininde getirilen yasaklamalara rağmen nazar kavramının dinen kabulü, eski inanışlar içindeki nazar pratiklerinin şekil değiştirerek yeni dini kabuller içinde toplumda varlığını sürdürmesine neden olmuştur.

Levy-Bruhl'a göre; batıl olan inançlar, ilmi bir dayanağı olmayan ancak halk tarafından kabul görmüş inanmalardır. Bunlar telkin, taklit ve tavsiye yoluyla nesilden nesile geçerler (Köse, Ayten 2009: 53). Günümüz insanı da ilkel dönemdeki insanlar gibi kontrolsüz ve nedenini bilemedikleri olaylar karşısında gerçek ve metafizik dünyadan objelere gizem ve güç atfederek büyü, sihir ve tılsım gibi batıl inançlara başvurumaktadırlar. Bu tür gizemli ve batıl inançlar bir anlamda halk inanışları arasında kendine zemin bulmaktadır (Uygur 2013: 155).

Türk kültüründe nazar değmesi, göz değmesi, isabet, göze gelme, kem göze gelme, göz ermesi gibi ifadeler kullanılmaktadır. Nazardan etkilenme, sadece insanlar için değil, özellikle kolay kırılabilir eşyalar, bitki, ev, araba, bağ, bahçe, büyük baş hayvanlar başta olmak üzere hayvanlar vb. canlı-cansız, güzel olan ve kıskanılacak bütün varlıklar için söz konusudur (Türktaş 2016: 408).

Resim 1: Nazarlık Takılmış Nişanlı Kıza Yollanan Kurbanlık Koyun. Dutluca Köyü Burhaniye, (H.N.Begiç arşivi)

Resim 2: Nazarlık Takılmış Deve; Selçuk-İzmir (H.N.Begiç arşivi)

Nazar, iki şekilde ortaya çıkar bunlar gözle ya da sözledir. Gözle nazar, kişinin karşısındaki canlı ya da cansız herhangi bir varlığa kötü ve kem gözle bakmasıyla meydana gelir. Sözle nazar ise kişinin beğenisini ya da imrenmesini sözle ifade etmesi şeklinde gerçekleşir (Çıblak 2004: 103-125).

Anadolu coğrafyasında nazardan korunmak için yapılan pratikler, nazardan korunmak ve nazardan arınmak üzere iki bölümde incelenebilir. Canlı ve cansız, insan, hayvan, bitki ve sahip olunan eşyalara nazar değmemesi için çeşitli uygulamalara rastlanmaktadır. Tarihsel süreçte Türkler Orta Asya'dan Anadolu topraklarına gelmeleriyle geleneklerini görenek ve inançlarını da bu topraklara taşımışlardır. Bu kültürel zenginlikleri önemlidir. Ancak eski inançlara dayalı bazı uygulamaların toplumda bulunduğu karşılıkların yeni inanç içinde uyum sağlayarak yaşamaya devam ettiği görülür (Begiç 2020: 97).

1) Nazar Muskası

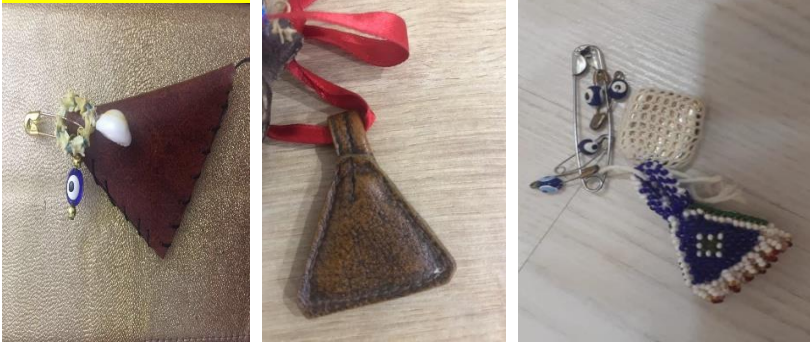
Çocukları nazardan korumak için omuzlarına, hayvanların boyun ya da boynuzlarına, kadın, erkek ya da çocukların kollarına ve boyunlarına, arabaların iç aynalarının yanına asılır. Nazara karşı etkili olduğuna inanılan dualar kâğıda yazılarak deri, gümüş veya altın gibi madenlerden yapılan kapların içine konulur. Anadolu'nun farklı yerlerinde bu pratikler halen devam etmektedir. Nazar muskaları din hocaları ve yörede bilinen yaşlı kişilere yazdırılır. Muskanın sarılması için kullanılan yeşil kumaş Urfa ve çevresinde türbelere bağlanan bezlerden kesilerek alınmaktadır. Anadolu çevresinde ise genellikle muskalar evde kullanılmış renkli bezlerden genelde mavi, yeşil, kırmızı renkli beze sarılarak katlanılır ve dikilir. Göz boncuğu, kurt dişi, yılan kemiği, iğde dalı ve hurma çekirdeği muskaya ilave edilir. Bebeklerin görünen yere iğnelenir. Büyükler ise görünmeyen yerlerine takarlar.

Resim 3.a.Çocuklara takılan kehribar nazarlık
(Ülkü Çiğdem Alçay arsvi)

3. b. Hayvanlara Takılan Muska Nazarlık Ankara
Çamlıdere (Ayşe Sarıcan Arsvi)

Resim 4: Muska Nazarlıklar (H. N. Begiç Arşivi)

2) Maşallah

Arapçada mâ edatı ile “dilemek, istemek” anlamındaki şey’ (meşîet) kökünden türeyen şâe fiili ve lafza-i celâlden meydana gelen mâşallah (mâ şâa’llâh) “Allah dileyince her şey olur” manasına gelir (Yaşaroğlu, 2003: 103). Maşallah sözlü ifadenin yanı sıra genellikle bebek, çocuk, yetişkin, kadın ve erkeğin de kullandıkları değerli ya da yarı değerli malzemelerden yapıldığı görülür. Maşallah yazılı objelerin bebeklerde omuza, yetişkinlerde ise boyna ya da bileğe takıldığı görülür. Maşallah kelimesi sözlü olarak ya da kullanılan objelerle kötü niyetli insanların düşüncelerinin bozulacağına etkili olduğuna inanılır.

Resim 5: Maşallah Nazarlıklar (H. N. Begiç Arşivi)

3) Nazar Boncuğu

Nazar inancı birçok kültürde olmasına rağmen uygulama ve yapıışlarında farklılık gösterir. Nazardan korunduğuna inanılan mavi boncuk, yedi delikli boncuk, kendiliğinden delinmiş taş, sarımsak, kartal pençesi, hurma çekirdeği, yumurta kabuğu, kurban gözü, geyik boynuzu, çörek otu, kuru karanfil, üzerlik vb. nesnelere verilen genel addır (Akalin 1993: 247). Bunlardan bir kısmı üstte taşınmakta, bir kısmı hayvanlara bağlanmakta, bir kısmı ise oturlan yurtlara, binalara,

tarlalara, bağ-bahçeye ve araçlara asılır. Bu uygulamaya ilişkin yazılı ve sözlü çok sayıda masal ve hikâye bulunur. Ev donatılarından dokuma ve tekstillerde de nazarlık imleri görülmektedir.

Resim 6. Göz Boncukları (H. N. Beğiç Arşivi)

Eski Türkler “boncuk-moncuk” adını verdikleri değerli ve tılsımlı taşı, kişinin veya atın boynuna, hatta sancağın tepesine takarak kötü ruhlardan ya da kötü gözlerden korunmak istemişlerdir. Bu koruyucu boncuğun mavi olması; Türkler arasında mavi gözlü kişilere çok seyrek rastlanması ve mavi gözlerin olağanüstü güce sahip olduğuna inanılmasıyla ilgilidir. Bu inanış gereği özellikle çocuklarını, mavi gözlü kişilerden saklama gereği duymuşlardır (İnan, 1963: 3138). Bu amaçla mavi gözlerden gelebilecek zararlı etkilerden korumaya çalışmışlardır. Bu uygulamaya ilişkin sözlü ve yazılı çok sayıda masal ve hikâye bulunmaktadır.

Resim 6.b: Atlara Takılan Nazarlık. Çorum ve Mardin (H. N. Beğiç Arşivi)

Göz şeklinde yapılan nazar boncukları Anadolu'nun birçok yöresinde kullanıldığı gibi Denizli'de de geniş bir alanda kullanılmaktadır. Başta atlar olmak üzere hayvanların boyunlarında ya da alınlarında; insanların boyun ve bileklerinde, bebeklerin omuzlarında; Babadağ, Buldan, Kızılcabölük gibi yöresel ve hediyelik olarak dokumalar yapan yerlerdeki dokumalarda; mutfak eşyalarında, arabaların dikiz aynaları yanında ya da arkalarında, evlerde ya da işyerlerinde genellikle “MAŞALLAH” yazılı olarak kapıların üzerinde vb. sayılamayacak birçok yerde hem nazarlık hem de süs olarak kullanılmaktadır (Türktaş 2016: 409).

Resim 7: Üzerlik Nazarlığı

Resim 8: Göz Nazarlık
(H. N. Begiç Arşivi)

Resim 9: Nazarlık

4. El Şekli (Fadime Ana Eli) Nazarlıklar

Anadolu'nun birçok yerinde farklı malzemelerden üretilmiş el figürüne rastlanmaktadır. El figürünün bereket anlamının yanı sıra kötü bakışları uzaklaştırma ve etkisiz hale getirmek amacıyla da kullanıldığını bilir. Boratav göre, “elemtere fiş, kem gözlere şiş”, “beş parmağım gözüne” cümleleriyle de nazara karşı, kötü düşüncelerle bakan kem gözleri, korkutmak ve eli, nazara uğrayacak kişi ile zarar verecek kişinin bakışı arasına koyarak bir engel oluşturmak istenmiştir (Boratav 1984: 122).

Diğer taraftan el şekli, Fatmana (Fadimana) Eli olarak da adlandırılan ve genellikle maden, cam, seramik ya da keçeden yapılan nazarlıklar Anadolu'nun birçok yöresinde nazarlık olarak kullanılır. Fatmana eli nazarlık, bitişik beş parmak şeklindedir. "El şeklindeki bu nazarlıklardaki beş parmağın ehlibeyti; ortasındaki gözün ise Hz. Muhammed'in gözünü sembolize ettiğine inanılmaktadır" (Ekici, Fedakar 2014: 44).

Resim 10: El şekli nazarlık (Fırat Silver Arşivi)

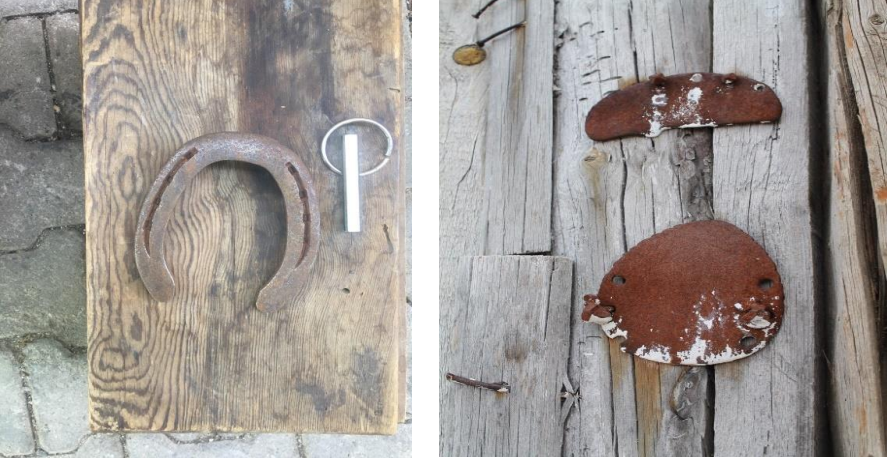

Resim 11: El şekli seramik nazarlık

(H. N. Begiç Arşivi)

5. Nal

Nal, Anadolu coğrafyasında genellikle evlerin dış duvarına asılır. Atların ayaklarından çıkarılan eski nallar tercih edilmektedir. Nazar değmemesi, uğur, bereket getirmesi için atların ayağından çıkarılan nal, şekil bakımından kimi zaman kaşlarla beraber bir göze benzetilir (Çelik 1974: 183). Dolayısıyla kem gözlerin bakışını kendi üzerine çekerek nazarı önlediğine inanılır. Genellikle binaların dış kısmına asılır. Katır, eşek veya at nalları da birkaç boncukla beraber hayvanların boyunlarına takılır (Çelik 1974: 182).

Resim 12: At Nalı Nazarlık (H. N. Begiç Arşivi)

6. Kaplumbağa Kabuğu

Bağ-bahçede üretilen ürünlerin bereketli ve nazar değmemesi için kaplumbağa kabuğunun asıldığı görülür. Kaplumbağa kabuğunun şekil bakımından göze benzemesi nazarlık olarak kullanılmasında etkili olmuş olabilir (Boratav, 1984: 121). Ankara Kahramankazan yöresinde küçük kaplumbağa kabukları kadınlar tarafından üzeri çeşitli ipliklerle işlenip üzerine boncuklar takılarak uzun ömürlü evlilik ve uzun ömürlü çocuklara sahip olma beklentisiyle evlere de asılırdı (Resim 8). Sivas, Amasya, Tokat, Yozgat, Erzurum gibi bazı coğrafi bölgelerde kaplumbağa kabuğu tılsım olarak görülmüştür. Tılsım olarak görülen kaplumbağa kabuğu bazı küçük bölgelerde nazarlık olarak da kullanılmıştır. Muğla/Ortaca ve Kum Köy de yavru kaplumbağa kabuğu, mavi bir boncuk ile bebeklerin omzuna takılmaktadır (Türkdoğan 2019: 2).

Resim 13: Kaplumbağa Nazarlık (H. N. Begiç Arşivi)

7. Hayvan Kafatası

Hayvan kafatası, görülen bir yere asılarak kötü bakışların bu objeler üzerinde toplanarak etkisizleştirilmesi sağlanmaktadır. Genellikle üretilen tarımsal mahsulleri kötü bakışlardan korumak için yetiştirdikleri evcil hayvanların kafatasları görünür bir yere asılır. Bazı yörelerde evlerin dışına da asıldığı görülür. İslam inancı öncesinde yaşayan Türk topluluklarında nazarin sadece canlı varlıkları değil cansız varlıkları da etkilediklerine inanmışlardır. Buna göre de nazarin önlemek için çeşitli uygulamalar yapmışlardır. Bunlardan birisi de tarla, bağ ve bahçelerine at kafasının asılmasıdır. Kaşgarlı Mahmud'un eseri *Divan-ı Lûgat-it Türk'te* bu konu hakkında bilgiler verilmektedir. Kurban edilen hayvanların kafataslarını asma geleneği, Göktürklerde de VIII. yüzyılda görülmüştür (İnan, 1963: 3138). Anadolu coğrafyasında bu gelenek İslâmiyet öncesinde uygulandığı gibi, nazardan korunma amacıyla çeşitli yerlerde kullanıldığı dikkati çekmektedir.

14. Hayvan kafatası ve boynuzu

(H. N. Begiç Arşivi)

Tahtakuşlar Müzesi. Edremit-Balıkesir

Diğer yörelerde olduğu gibi Safranbolu'da da evlerin görünür yerlerine kaplumbağa kabuğu, hayvan kafatasları ve boynuzları, at nalı, çan ve cam nazarlıklar asılmaktadır (Gür-Soykan, 2013: 120). Bu pratikler günümüzde de devam etmektedir.

8. Hayvan Boynuzları

Bu tip nazarlıklar genellikle koç, teke, dağ keçisi ve geyik boynuzlarından yapılırlar ve evlerin dışarıdan görünen yerlerine asılırlar. Nazar inancında geyik güç dayanıklılık sembolüdür. Ön Türkler olarak kabul edilen İskitlerde de süsleme unsuru olarak kullanılan geyik motifleri dokuma ve mağara duvar resimlerinde de görülmektedir. Bununla birlikte Pazırık kurganlarında bulunan at iskeletlerinin kafalarında deriden yapılmış geyik maskeleri bulunmuştur. Bu bağlamda kutsal sayılan geyik tılsım ve muska olarak da kullanıldığı bilinmektedir. Orta Asya'nın çoğu bölgesinde geyik, mitolojik anlamı itibarıyla kutsal olarak kabul edilmiştir. Buryatya'da köylük yerde çocuk sahibi olamayan kadınların geyik yontularının boynuzlarına adak kuşağı bağlamışlardır. Bu inanca göre bağlanan kuşakların bebeğin eşine yapışmış, tedavi edilmiş yumurta organlarını simgelediğine inanılmıştır (Kahraman Çınar, 2016: 2).

Resim 15: Geyik Boynuzu 15.a Çankırı Çivitçioğlu Medresesi 15.b Koç Boynuzu Tahtakuşlar Müzesi. Edremit-Balıkesir (H. N. Begiç Arşivi)

9. Çan

Hayvanları nazardan korumak için boyunlarına bakır veya pirinç madeninden yapılan çanlar bağlanır. Hayvanların boyunlarına asılan çanın çıkardığı sesler dikkatleri dağıtır bu yolla hayvanın nazardan korunduğuna inanılır.

Resim 16: Çan (H. N. Begiç Arşivi)

10. Delikli Taş

Ortası delik bir taş bulunup boyuna asılırsa, o kişiye nazar değmez; bu taş eve asıldığında hem o evde yaşayanları hem de evi nazardan korunacağına inanılır. Bazı yörelerde özellikle yeni evlerin önüne delikli taş asılır ya da konulur.

Resim 17: Delikli taş, boncuk ve kurt dişi nazarlıklar (H. N. Begiç Arşivi)

Delikli taşı doğada bulan kişiye şans ve uğur getireceğine inanılır. Bulunan delikli taşlar elbise üzerine, bağ, bahçe ya da asmalarda çok meyve veren ağaçlara asılır (Türktaş 2013: 178). Dikkati asıl objeden çekerek nazardan korunduğuna inanılır.

11. Yumurta Kabuğu

İçi boşaltılmış yumurta bitkilerin uygun bir yerine asılır bunun da çiçekleri ve bitkileri nazardan koruduğuna inanılır.

Resim 18: Yumurta nazarlık (H. N. Begiç Arşivi)

12. Ayakkabı Nazarlıkları

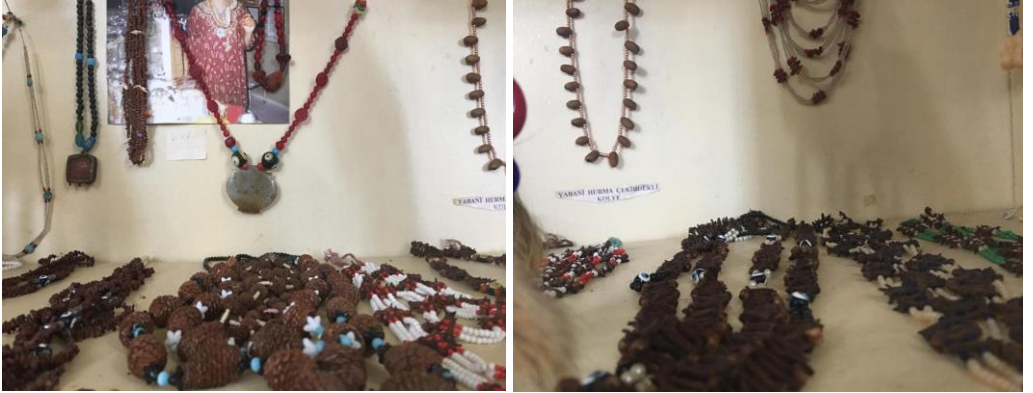
Genellikle köy evlerinde evi nazardan korumak amacıyla kapı üzerlerine eski ayakkabılar asılmaktadır.

Resim 19: Ayakkabı nazarlıkları (H. N. Beğiç Arşivi)

13. Nazarlık Olarak Kullanılan: Bitki Kökü, Çekirdeği, Meyvesi ve Tohumu

Karaçalı, iğde dalı, iğde çekirdeği, hurma çekirdeği, karanfil, çitlembik gibi bitki ve tohumlar nazar amaçlı kullanılmaktadır.

Resim 20: Çeşitli bitki tohumu ve çekirdeklerinden yapılan nazarlıklar Tahtakuşlar Müzesi, Edremit-Balıkesir

(H. N. Beğiç Arşivi)

Çankırı yöresinde sarımsak ve soğan nazara karşı sünnet yatağına asılır. İslam inancına sahip ailelerde erkek çocuklarının sünnet edilmesi kutlamalar eşliğinde yapılır. Sünnet yatağı süslemesinde kullanılan örtünün ucuna nazarlık, üstüne soğan, orta kısmına yumurta, en üste de

sarımsak gelecek şekilde kurdeleler ile birbirine bağlanır ve sünnet yatağının ortasına takılır (Begiç, Öz 2018: 118).

Resim 21: Sünnet yatağında soğan, yumurta, sarımsak nazarlıkları

(H. N. Begiç ve C. Öz Arşivi)

Üzerlik (yüzerlik) otunun taneleri, zencefil, çörek otu gibi bitkisel nesnelere çocukların omuzuna nazar değmemesi için asılır.

Nazara karşı koruduğuna inanılan çıtlık ağacı genellikle şekilli kesilerek özellikle yeni doğmuş bebeklere takılan bir nazarlıktır. Çıtlık ağacına böceğin dahi gelmediğine ve bu nedenle de nazarın da onu takan kişiye uğramayacağına dair halk inanışları mevcuttur.

Hurma çekirdeği: İslam inancına göre kutsal sayılan Mekke'den getirilen hurmaların çekirdeği ile yapılmış olan nazarlığın nazara karşı etkili olduğuna inanılır. Özellikle yeni evlenen çiftlere nazar değmemesi için gelin kıyafetlerine hurma çekirdeği nazarlık olarak tutturulur.

Resim 22: Çeşitli bitkilerden yapılmış nazarlıklar (H. N. Begiç Arşivi)

Geçmişten günümüze kutsal olan zeytin ağacı hem bereket hem de barışın simgesidir. Nazara karşı zeytin çekirdeğinin ortası delinir. Delinen bu delikten renkli boncukla çengelli iğneye takılarak çocukların omzuna takılır. Bereket için buğday başağı bağlanarak asılır; bir miktar çörek otu ile sarımsak beze sarılarak hayvanların boynuna asılır. Tuz, soğan ve sarımsak kabuğu ile tavuk pisliği bir beze sarılarak üstte taşınır; diken, iğne, iplik ve hayvan pisliği bir beze sarılıp nazar boncuğuyla beraber evin dış kapısına asılır; tavuk ya da güvercin pisliği bir beze sarılarak eve asılır. Bu yöntemler, kötü bakışa karşı gelmek ya da nazarı çektiğine inanılan nesnelere nazarı önlemek amacıyla başvurulan pratiklerdir.

Resim 23: Şap, Tahta, Keçe, Gök Boncuk, Altın ve Taş Nazarlıklar (H. N. Begiç Arşivi)

14. Çeşitli söz kalıpları

“Kırk bir kere maşallah”, “maşallah”, “nazar değmez inşallah”, “elemtere fiş kem gözlere şiş”, “tü...tü... maşallah”, “gözü olanın gözü çıksın, Allah kötü gözlerden korusun” şeklinde dua ve beddualar da bulunur.

Nazardan Korunmak ve Nazardan Arınmak İçin Yapılan Pratikler

Anadolu coğrafyasında yaşayan Türk’ler nazardan arınmak için eli ocak olan kişiler tarafından kurşun dökme, köz söndürme, üzerlik tütütme ve tuz sıvama gibi pratikler yapılır. Anadolu’ da bu pratikler uygulanmaya devam etmektedir. Evde nazara uğrayan birisi varsa onu tedavi etmek için ateşte kızdırılan bir tavaya üzerlik tohumları atılır. Tohumlar çatlamaya başlayınca tava ateşten indirilir ve tütsünün dumanının nazara değen kişinin üzerine gitmesi sağlanır. Burada da üzerlik ne kadar çok patlarsa nazara o derece şiddetli olduğuna inanılır. Arkasından da tütsü ev içinde dolaştırılır.

Kurşun dökerek aşırı nazardan kurtulma yöntemi, Anadolu’da çok eski ve çok yaygındır. Kurşun, genellikle ocaktan gelen, el alma vasıtasıyla ocaklık geleneğini devam ettiren kadınlar tarafından dökülür. Bu pratik günümüzde azalsa da yapılmaya devam etmektedir. Kurşunun içine döküldüğü su; yola, yüze, yatağa ve eve serpilir.

Resim 24: Kurşun Dökme (H. H. Ağırmatlı Arşivi)

Ankara ve köylerinde nazar değdiğine inanılan kişilere “tuz sıvama” geleneği uygulanır. Bir parça tuz dualar ile nazar değmiş kişinin başı üzerinde çevrilir. Evdekiler de “tu tu” diyerek tuza tükürürler. Bir çimdik tuz nazar değen kişiye yalattırılır ve daha sonra ateşte yakılır. Aynı bir pratikte ise, nazar değen kişinin başında ekmeğe çevrilir ve hayvanlara verilir. Yine nazarı değen kadının üzerindeki kıyafetten göstermeden bir parça ip koparılır ve yakılır. Böylece kötü gözle bakan kadının nazarının giderildiğine inanılır.

Sonuç

IX. yüzyılda Orta Asya’dan göç yoluyla Anadolu’ya gelen Türk toplulukları kültürel birikimleri olan gelenek, görenek ve inançlarıyla yaşamlarını bu topraklarda sürdürmüşlerdir. Bu bağlamda yaşamlarını sürdürecekleri topraklarda geçmişte yaptıkları pek çok nazar pratiklerinin eski inançlara dayalı karşılıkların yeni inanç içinde uyum sağlayarak yaşamaya devam ettiği görülür. Kökleri çok eski çağlara kadar uzanan ve birçok medeniyette yaygın olarak görülen halk inançlarından birisi olan nazar, kötü gözlerin bakışından kaynaklanan olumsuzlukları ifade eder. Canlı ve cansız tüm varlıklar üzerinde etkili olabilen nazarın etkilerini önlemek için birçok nesneden faydalanılır. Türk kültüründe de Orta Asya Şamanizm inancı ve devamında İslam dini kabullerinden sonra da toplumsal yaşam içinde günümüze kadar aktarılarak gelen nazar inancı Anadolu’da farklı bölgelerde farklı uygulamalarla sürdürülmektedir.

Nazarın kötü etkilerinin önlenmesi için, deri ve değerli metallere yapılan nazar muskası, mavi boncuklar, nazarlıklar, hayvan kafatasları ve boynuzları, kaplumbağa kabuğu, bitki dalları, tohum ve meyvelerinden elde edilen nazarlıklar, Fatmaana eli, nal, delikli taş başlıca uygulamalardır.

Günümüzde nazar objeleri (nazar boncuğu, renkli taşlar vb.) insanlar tarafından daha çok takı amaçlı olarak gümüş, altın, cam, seramik ve değerli taşlardan tasarımcılar tarafından üretilerek nazar etkisinin önlenmesi yanında görsel tarafı öne çıkarılarak kullanılmaktadır. Diğer taraftan iç mekân süslemesi ve giyim-kuşam alanında da nazarlıkların kullanıldığı görülür.

Türk kültüründe çok eski dönemlerden aktarılarak günümüze gelen nazar inancı ve nazar pratikleri yaşanan dönem şartlarına uygun olarak bundan sonra da var olmaya devam edecektir.

Kaynakça

- Akalın, Şükrü Halûk (20-22 Kasım 1993). “Üzerlik”, I. Uluslararası Karacaoğlan ve Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu’nda Sunulmuş Bildiri, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Begiç, Hacer Nurgül (Ağustos 2020).” Amulets From Anatolia: The Material Culture of The Evil Eye in Turkey”, *Folk Life*, Volume 58, Issue 2, s. 97-114.
- Begiç, Hacer Nurgül; Öz, Ceren (Yaz 2018). “Çankırı Özel Gün Ritüellerindeki Elmas Taç Geleneği”, *Milli Folklor*, Y. 30, S. 118, s. 114-129.
- Boratav, Pertev Naili (1984). *100 Soruda Türk Folkloru*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Çelik, İsmail (1974). “Nazar, Nazarlık ve İlgili Büyüsel İşlemler”, B.Ü.F.K., Boğaziçi Üniversitesi Halkbilimi Yıllığı, s. 155-184.

- Çıblak, Nilgün (Temmuz 2004). "Halk Kültüründe Nazar ve Nazarlık İnanç ve Bunlara Bağlı Uygulamalar", *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, S. 15, s. 103-125.
- DLT: Atalay, Besim (1992). *Divanü Lügati't-Türk Tercümesi, I, II*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ekici, Metin; Pınar, Fedakâr (Bahar 2014). "Gelenek, Aktarma, Dönüşüm ve Kültür Endüstrisi Bağlamında Nazar ve Nazar Boncuğu", *Milli Folklor*, Y. 26, S. 101, s. 40-50.
- Gür, Durmuş; Soykan, A. Nazlı (2013). "Anadolu Kültüründe Nazar ve Nazarlıklar: Safranbolu Örneği". *Karabük Üniversitesi Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Y. 2, S. 3, s. 115-158.
- <http://www.tdk.gov.tr> (erişim: 01.09.2021).
- İnan, Abdülkadir (Ağustos 1963). "Nazarlıklar, *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, Y. 15, C. 8, S. 169, s. 3138.
- Kahraman Çınar, A. (Nisan 2016). "Bozkır Kültür Çevresinde Geyik İnanç ve Geyik Kurbanı", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, Y. 2016, C. 2, S. 1, s. 178-189 (<https://dergipark.org.tr/tr/pub-jhf/issue/18909/199536> Erişim tarihi: 29.10.2021).
- Koşay, Hamit Zübeyr (1956). "Etnoğrafya Müzesindeki Nazarlık, Muska ve Hamailer", *Türk Etnoğrafya Dergisi*, S. 1, s. 86-90.
- Köse, Ali (2008). Kelim İlimi Açısından Yerli ve Yabancı Turistlerin Okültistik İnançlara Yaklaşımın Değerlendirilmesi (Uludağ Sarıalan Bölgesi Örneği). Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Köse, Ali; Ayten, Ali (Nisan 2009). "Batıl İnanç ve Davranışlar Üzerine Psikososyolojik Bir Analiz", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. 9, S. 2, s. 45-70.
- Türkdoğan, Suna Tuba (2019). Alevi İnançlarında Hayvan Mitolojisi ve Tabusu. Yüksek Lisans Tezi. Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (<http://hdl.handle.net/20.500.11787/531> Erişim tarihi: 29.10.2021).
- Türktaş, Mevlüt Metin (2016). Denizli Yöresinde Nazar ve Nazarlıkla İlgili İnanış ve Uygulamalar. Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Uygur, Hatice Kübra (Mart 2013). "İslam, Hıristiyanlık ve Yezidilik Perspektifinde Büyüsel Pratikler: Midyat Örneği". *Bilim ve Kültür Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*, S. 01, s. 156-166.
- Ünal, Serap; Çallı, Ayşe (Eylül 2016). "Göller Bölgesi Amulet Kültürü". *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi*, S. 29, s. 29-44.
- Westermack, Edward (1961). *Nazar Değmesi İnanç*, Ankara: Yeni Matbaa.
- Yaşaroğlu, M. Kamil (2003). "Maşaallah". *İslam Ansiklopedisi*. C. 28, s. 103.